Folio
СВІТОВА КЛАСИКА

Говард Філіпс Лавкрафт

Жах у музеї

Харків
«ФОЛІО»
2026

ЖАХ У МУЗЕЇ

I

Стівена Джонса до музею Роджерса вперше привела проста цікавість. Йому розповіли про дивний льох на Саутварк-стріт, де виставлені воскові фігури, страшніші за найжахливіші експонати мадам Тюссо, й одного квітневого дня він припхався туди з наміром переконатися, що насправді нічого цікавого там немає. Як не дивно, він не залишився розчарованим. Врешті-решт, експозиція була вельми своєрідною. Певна річ, там не бракувало традиційних кровожерливих персонажів — Ландрі, доктора Кріппо, мадам Демерит, Ріццо, леді Джейн Ґрей, незліченних понівечених жертв воєн і революцій, почвар на кшталт Жиля де Ре[1] і маркіза де Сада, але були й інші експонати, що зму-

[1] *Анрі Дезіре Ландрі* (1869—1922) — французький серійний убивця, сучасний варіант Синьої Бороди, котрий «спеціалізувався» на заможних удовицях; *Гаулі Гарві Кріппо* (1862—1910) — американський лікар-гомеопат, котрий убив свою дружину, розрубав її труп на шматки та закопав у льосі лондонського будинку, де тоді проживав. Встиг втекти за океан, але його заарештували в Канаді; *Давид Ріццо* (1533—1566) — італійський музикант, котрого по-звірячому вбили в присутності Марії Стюарт лорди-змовники, серед котрих був і Генрі Дарнлі, чоловік королеви; *Джейн Ґрей* (1537—1554) — правнучка англійського короля Генріха VII, зведена на престол у липні 1553-го, котра встигла поцарювати лише трохи більше тижня. Її засудили та відрубали голову за наказом Марії Тюдор, котра змінила її на престолі; *Жиль де Ре* (1404—1440) — французький

сили Стівена затремтіти та затриматися у виставковій залі до самого дзвінка, який сповістив, що музей зачиняється. Творець такої колекції не міг бути пересічним ремісником, котрий творить на догоду публіці. Деякі роботи свідчили про бурхливу уяву, навіть про своєрідну патологічну геніальність мистця.

Пізніше Джонс дещо дізнався про Джорджа Роджерса. Той працював колись у музеї Тюссо, але після якоїсь неприємної історії його витурили. Поширилися недобрі чутки про його душевну хворобу та захоплення нечестивими таємними культами, хоча останнім часом успіх його власного музею притупив гостроту одних нападок, одночасно посиливши зловісну отруйність інших. Він захоплювався тератологією[1] й іконографією жахіть, але навіть йому не забракло притомності помістити найстрашніші експонати в відгороджену ширмою частину зали, куди пускали лише дорослих. Там тримали фігури жахливих гібридних істот, яких могла породити хіба нездорова фантазія, виліплені з пекельною майстерністю та розфарбовані в барви, що жахливо нагадують природні.

Крім усім відомих міфологічних персонажів — ґорґон, химер, драконів, циклопів та інших страховиськ такого штибу — тут виставляли багато персонажів найдавнішого циклу таємних легенд, які передають із вуст в уста боязким шепотом: безформний чорний Цатгоґґуа, Ктулху з багатьма мацаками, хоботоносий Чаугнар Фаугн та інші відомі за чутками гидкі Богу істоти із заборонених книг на кшталт

барон, маршал і один із соратників Жанни д'Арк, котрий після її страти захопився алхімією та чорною магією, приносячи в жертву Сатані дітей, схоплених в околицях його замку. Зрештою, його заарештували, віддали під суд інквізиції та стратили.

[1] *Тератологія* — старовинний графічний стиль, що ґрунтується на використанні жахливо-фантастичних образів.

«Некрономікона», «Книги Ейбона» й Unaussprechlichen Kulten фон Юнца. Однак найстрашніші експонати були оригінальними витворами уяви самого Роджерса — в жодному стародавньому міфі не зустрічається нічого, хоча б віддалено схожого на них. Одні були огидними пародіями на відомі нам форми органічного життя, інші здавалися образами з маячних, гарячкових снів про інші планети та галактики. Кілька з них могли бути навіяні найдикішими полотнами Кларка Ештона Сміта[1] — але всі вони не мали аналогів за здатністю викликати враження всепоглинаючого нудотного страху, що відчувався завдяки неабияким розмірам фігур, фантастичним умінням скульптора та підсвічуванні з навіженою майстерністю.

Знавець усього химерного в мистецтві, Стівен Джонс знайшов Роджерса в брудному приміщенні, яке поєднувало функції кабінету та робітні, розташованому за музейною залою, — похмурому гробівці, куди убоге світло проникало крізь запорошені вікна, схожі на вузькі горизонтальні бійниці в грубій цегляній стіні, поруч із стародавньою бруківкою внутрішнього дитинця. Тут реставрували старі експонати, і тут же виготовляли нові. Воскові ноги, руки, голови та торси лежали в гротескному безладі на численних лавочках, а на високих стелажах були упереміш розкидані розпатлані перуки, хижо вишкірені щелепи та скляні очі, вирячені в порожнечу. На гаках висіли різноманітні костюми та вбрання, а в одній із ніш нагромадилися купи воскових брусків тілесного кольору і височіли стелажі, забиті бляшанками з фарбою та всілякими пензлями. У центрі приміщення стояла велика плавильна піч, де віск розтоплюють для формування; над грубкою був встановлений

[1] *Кларк Ештон Сміт* (1893—1961) — американський поет, письменник, художник і скульптор. Писав оповідання в жанрі фантастики, фентезі та жахів.

на шарнірних кріпленнях залізний бак зі зливним лотком, що дозволяє виливати розплавлений віск у форму одним легким дотиком пальця.

Інші предмети в цій похмурій келії описати було складніше: розрізнені частини якихось загадкових організмів, які в зібраному вигляді перетворювалися на огидні фантоми, подібні до виставлених у залі. У торці приміщення розмістилися масивні дощані двері, замкнені на величезну колодку, а на стіні над нею був намальований дуже дивний символ. Джонс, котрий мав колись доступ до моторошного «Некрономікона», мимоволі сіпнувся, коли побачив знайомий знак. «Господар музею, — подумав він, — безумовно вельми обізнаний у заповідних царинах сумнівного таємного знання».

Не розчарувала Джонса і бесіда з Роджерсом. Останній був довготелесим, худим, неохайним на вигляд чоловіком із блідим неголеним обличчям і палаючими чорними очима. Він анітрохи не обурився вторгненню незваного гостя, а, навпаки, здавалося, зрадів можливості просторікувати перед зацікавленим співрозмовником. У голосі мистця, на подив низькому та гучному, постійно чулося ледь стримуване збудження, майже хворобливе. Джонс уже не дивувався, що багато хто вважав Роджерса причинним.

Із кожним наступним своїм візитом — а з плином тижнів вони стали звичними — Джонс вважав Роджерса все більш товариським і відвертим. Господар музею від самого початку туманно натякав на свою причетність до дивних культів і практик, а згодом натяки розрослися до неймовірних історій, майже комічних у своїй екстравагантності (хоча і підтверджених кількома дивовижними світлинами). Одного червневого вечора, коли Джонс приніс із собою пляшку чудового віскі та добряче напоїв господаря, між ними вперше відбулася по-справжньому божевільна

балачка. Роджерс і раніше розповідав доволі скажені історії про таємничі мандрівки до Тибету, у внутрішні райони Африки, в Аравійську пустелю, в долину Амазонки, на Аляску, на маловідомі острови в південній частині Тихого океану, і до того ж стверджував, що читав такі жахливі майже міфічні книжки, як доісторичні «Пнакотикські манускрипти» та «Церковні співи Дхол», які приписують злісній негуманоїдній расі, що жила на плато Ленґ. Але жодні безглузді вигадки не могли зрівнятися за своєю дикістю з одкровеннями, які він напатякав того червневого вечора під впливом віскі.

Увійшовши в смак, Роджерс став хвалькувато натякати, ніби він виявив у природі якісь феномени, досі нікому не відомі, і привіз з експедиції вагомі докази свого відкриття. Якщо вірити його п'яному базіканню, майстер просунувся набагато далі за всіх інших дослідників у тлумаченні загадкових доісторичних книг, які врешті-решт завели його в якісь глухі куточки планети, де ховаються дивні реліктові істоти — пережитки геологічних епох і життєвих циклів, що існували задовго до появи людства, — в окремих випадках пов'язані з іншими світами та вимірами, повідомлення про які було звичною справою в забуті долюдські часи. Джонс здивувався бурхливій уяві, здатній породити такі ідеї, і задумався про фактори, що вплинули на формування незвичайного психічного складу Роджерса. Може, це робота серед болісно-гротескних воскових фігур мадам Тюссо спричинилася до розвитку у нього настільки несамовитої фантазії? Чи це була вроджена схильність, яка й зумовила його вибір фаху? У будь-якому випадку, робота Роджерса була найтіснішим чином пов'язана з його дивовижними поглядами на реальність. Здавалося цілком очевидним, який сенс укладений в його найзловісніші натяки на жаскі чудовиська, виставлені у відгородженій завісою

частині зали, куди пускали тільки дорослих. Не звертаючи уваги на глузування, Роджерс поволі вселяв Джонсу думку, що аж ніяк не всі ці демонічні монстри породжені фантазією художника.

Але саме відверто скептична реакція Джонса на такі голослівні заяви врешті зруйнувала довірчі взаємини, що склалися між ними. Роджерс, вочевидь, ставився до своїх слів дуже серйозно, бо тепер насупився, ображався і продовжував терпіти присутність Джонса лише з упертого прагнення рано чи пізно зруйнувати стіну його крайньої недовіри. Він, як і раніше, розповідав різні навіжені історії, мимохіть згадував про якісь таємничі ритуали та жертвоприношення найдавнішим богам, а іноді підводив свого гостя до однієї з огидних фігур у відгородженій частині зали та вказував на різні особливості та деталі, які було важко порівняти навіть із наймайстернішими витворами людських рук. Зачарований особистістю Роджерса, Джонс продовжував навідуватися до нього, хоча й тямив, що втратив прихильність свого нового знайомця. Інколи він намагався догодити худорлявому господарю музею, удавано погоджуючись із його окремими божевільними твердженнями, але той лише зрідка ловився на такий гачок.

Напруга, що неухильно наростала між ними, досягла критичної мітки наприкінці вересня. Одного дня Джонс мимохідь причвалав до музею та вештався похмурими галереями з настільки вже знайомими експонатами, аж раптом почув вкрай незвичайний звук, що долинув із боку майстерні Роджерса та прокотився луною по величезному склепінні льоху. Інші відвідувачі також це почули і нервово сіпнулися. Троє працівників музею обмінялися дивними поглядами, а один із них — смаглявий мовчазний чолов'яга, на вигляд іноземець, котрий зазвичай допомагав Роджерсу реставрувати старі експонати та виготовляти нові, — по-

сміхнувся моторошною посмішкою, що явно спантеличила його колег і боляче зачепила якусь чутливу струну в душі Джонса. То було пронизливе завивання або верещання собаки, яке чітко свідчило про дикий жах у поєднанні з неймовірним болем. У ньому звучала нескінченна мука, нестерпна для слуху, і тут, в оточенні гротескових воскових монстрів, таке волання справляло подвійно моторошне враження. Джонс згадав, що до музею категорично забороняють приводити собак.

Він уже рушив було до дверей майстерні, коли смаглявий служитель жестом зупинив його і промовив тихим, із легким акцентом, голосом, одночасно з вибаченнями та невловимо уїдливим:

— Пана Роджерса зараз немає, а він забороняє впускати до майстерні сторонніх за своєї відсутності. Собаче завивання, безумовно, долинуло із заднього двору. В окрузі повно бездомних псів, і вони іноді влаштовують жахливо гучні бійки. У самому музеї жодних собак немає. Але якщо матимете бажання побачитися з паном Роджерсом, його можна буде знайти тут перед самим закриттям музею.

Джонс піднявся вичовганими кам'яними сходами на вулицю і допитливим поглядом обстежив жалюгідне оточення. Похилені старі будинки — колись житлові, а нині здебільшого зайняті магазинчиками та складами — були дуже давніми; деякі з них, судячи зі щипцевих дахів, належали до епохи Тюдорів. Тут скрізь у повітрі висів слабкий запах міазмів. Поруч із обшарпаним будинком, в пивниці якого розмістився музей, виднілася низька арка, і Джонс пройшов під нею забрукованою доріжкою, підштовхуваний невиразним бажанням оглянути внутрішній дитинець і знайти прийнятне пояснення історії з собакою. Світло призахідного сонця майже не проникало в напівтемний глухий двір, обгороджений із усіх боків тильними стіна-

ми будівель, ще більш непривабливими і зловіснішими, ніж фасади старих похмурих облізлих будинків. Жодними собаками тут і не пахло, тож Джонсу здалося дивним, що всі свідчення запеклої бійки безслідно зникли за лічені хвилини.

Попри запевнення смаглявого служителя, що в музеї немає жодних псів, Джонс нервово глипнув на три маленьких віконця майстерні — вузькі горизонтальні пройми, розташовані низько над порослим травою забрукованим подвір'ям, із закіптюженими шибками, схожими на очі мертвої риби, холодні та байдужі. Вичовгані сходинки ліворуч від них провадили вниз до міцно замкнених дверей. Піддавшись несвідомому поштовху, Джонс присів навпочіпки та зазирнув досередини, сподіваючись, що щільні зелені фіранки, якими керували за допомогою довгих мотузок, виявляться не засмикнутими. Зовні шибки вкривав товстий шар бруду, але зайда протер їх хустинкою і побачив, що жодна завіса не перешкоджає зазирнути в майстерню.

Щось доладно розгледіти в пануючій там напівтемряві не було можливим, але гротескні обриси воскових болванок, заготовок та інструментів час від часу примарно вимальовувалися в пітьмі залежно від того, як Джонс переходив від одного віконця до іншого. Спершу йому здалося, що в майстерні нікого немає, але, зазирнувши у крайнє вікно праворуч, найближчим до арки проходу, побачив відблиск у дальньому кінці приміщення та завмер від подиву. Звідки там світло? Наскільки пригадував, у самій глибині майстерні не було ні газової, ні електричної лампи. Придивившись краще, Джонс розгледів великий вертикальний прямокутник світла і тут до нього дійшло. Саме там розмістилися масивні двері з дощок і з величезною колодкою — двері, які ніколи не відчиняли і над якими грубо намалювали жахливий таємний символ із уцілілих манускриптів, присвячених

ЗМІСТ

Жах у музеї 3
Пам’ять 44
Азатот. 46
Спадкоємець 48
Історія «Некрономікона» 54
Той Самий 57
Жахіття Данвіча 64